

Sanja Žanja Vrbica

Hrvatska slikarska dionica ruskog marinista Alekseja Hanzena

A Croatian Phase in the Career of Russian Marine Painter Alexei Hanzen

Odjel za umjetnost i restauraciju
Sveučilište u Dubrovniku
Branitelja Dubrovnika 41
HR - 20000 Dubrovnik

—
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Primljen / Received:
1. 3. 2018.

Prihvaćen / Accepted:
13. 4. 2018.

UDK / UDC:
75.036(497.5)
75Hanzen, A. V.

DOI:
10.15291/ars.2760

SAŽETAK

Unutar skupine manje poznatih stranih slikara prisutnih u međuratnom razdoblju kod nas, slikar Aleksej Hanzen ističe se svojim umjetničkim aktivnostima. Rus Aleksej Hanzen (Odesa, 2. 2. 1876. – 19. 10. 1937., Dubrovnik) u Hrvatsku je imigrirao 1920. godine i tu ostao do kraja života. Gotovo dva desetljeća provedena u Hrvatskoj obilježio je intenzivnim radom, izlažući na brojnim izložbama organiziranim gotovo svake godine u Zagrebu, zatim u Splitu, Osijeku, Dubrovniku, Ljubljani, Beogradu, Parizu, Buenos Airesu, Pragu i dr. Hanzenove slike nalazile su se u građanskim domovima, javnim i muzejskim zbirkama te na kraljevskim dvorovima, a danas se čuvaju u različitim kolekcijama u Hrvatskoj. Početkom dvadesetog stoljeća studirao je slikarstvo u Münchenu, Berlinu i Dresdenu, a potom nastavlja svoju umjetničku edukaciju u Parizu u atelijerima Tonyja Robert-Fleuryja i Julesa Lefebvrea. Unuk je slavnog ruskog marinista Ivana Kostantinoviča Ajvazovskog, a i sam se specijalizirao za slikanje marina, kojima se predstavljao na različitim izložbama od 1901. godine. Za svoj rad nagrađivan je u Parizu i u Rusiji, a bio je službeni slikar ruske ratne mornarice od 1910. godine.

Ključne riječi: Aleksej Hanzen, marinist, Dubrovnik, ruski slikar, impresionizam, realizam, strani slikari u Hrvatskoj između dva svjetska rata

ABSTRACT

Within the group of lesser-known foreign painters who stayed in Croatia between the two world wars, Russian painter Alexei Hanzen (b. February 2, 1876 in Odessa – d. October 19, 1937 in Dubrovnik) stands out with his artistic achievements. Having immigrated to Croatia in 1920, he remained here for the rest of his life. Nearly two decades spent in Croatia have been a time of intense work, during which Hanzen participated in numerous exhibitions organized almost every year in Zagreb, as well as in Split, Osijek, Dubrovnik, Ljubljana, Belgrade, Paris, Buenos Aires, Prague and elsewhere. His paintings could be seen at private houses, in public and museum collections, and at various royal courts, and are nowadays part of various collections in Croatia. Early in the 20th century, Hanzen studied painting in Munich, Berlin, and Dresden, and then continued his artistic training in Paris, in the ateliers of Tony Robert-Fleury and Jules Lefebvre. He was the grandson of the famous Russian marine artist Ivan Kostantinovich Ajvazovsky, and likewise specialized in painting sea scenes, presented at various exhibitions from 1901 onwards. For his work he was awarded in Paris and Russia, and in 1910 became the official painter of the Russian Navy.

Keywords: Alexei Hanzen, marine artist, Dubrovnik, Russian painter, Impressionism, Realism, foreign painters in Croatia between the two world wars

Ruski slikar Aleksej Hanzen (Odesa, 2. 2. 1876. – 19. 10. 1937., Dubrovnik) u Hrvatsku dolazi nakon Oktobarske revolucije poput brojnih drugih umjetnika i znanstvenika koji su svoj životni put nastavili daleko od domovine i novonastalih društvenih okolnosti, izgubivši svoje pozicije u društvu i stečena materijalna dobra. U tom razdoblju u Hrvatsku dolazi veliki broj umjetnika iz Njemačke, Čehoslovačke, Rusije i drugih zemalja, participiraju na umjetničkoj sceni, njihova djela ulaze u hrvatske zbirke, a široj javnosti ostali su gotovo nepoznati, stoga se nameće potreba detektiranja i valorizacije opusa stranih umjetnika kod nas.

Aleksej Hanzen u Hrvatsku dolazi 1920. godine, kao formiran slikar s brojnim međunarodnim uspjesima, ostaje tu do kraja svog života, a gotovo dva desetljeća provedena u Zagrebu i Dubrovniku posvetio je iznimno intenzivnom umjetničkom radu. Sudjelovao je na dvadesetak samostalnih i skupnih izložbi koje je organizirao u Zagrebu, Splitu, Osijeku, Dubrovniku, Ljubljani, Beogradu i izvan nove domovine, a nakon njegove smrti djela su mu izlagana 1938., 1940., 1978. i 1997. godine u Hrvatskoj. Njegove javne nastupe pratile su brojne likovne kritike, a djela mu se nalaze u brojnim privatnim i javnim zbirkama u Hrvatskoj i izvan nje. Naveden je u Hrvatskom biografskom leksikonu, Enciklopediji hrvatske umjetnosti i recentnim publikacijama o ruskim imigrantima, naturaliziranim Hrvatima.¹ Te publikacije donose osnovne podatke o slikaru stoga se ukazuje potreba procjene slikareve hrvatske dionice sagledane nakon osam desetljeća od slikareve smrti novim i nadopunjenim biografskim podacima, uvidom u likovne kritike njegovih izložbi i djela sačuvana u dubrovačkim zbirkama.²

Aleksej Hanzen nije jedini ruski slikar prisutan u to vrijeme kod nas. Pregledom dubrovačkih novina tiskanih u međuratnom razdoblju javlja se nekoliko imena. Godine 1925. u dubrovačkoj općinskoj vijećnici svoje slike izložio je profesor akademije u Sankt Petersburgu Aleksandar Lažečnikov.³ Ruski izbjeglica i artiljerijski pukovnik ruske carske vojske Vladimir Maljcov 1929. godine slika dubrovačke vedute omiljene među stranim turistima prema članku iz *Narodne svijesti*.⁴ Vsevolod Volčanec-ki, ruski akademski slikar, alumni likovne akademije u Liègeu i izlagač na pariškim izložbama Salona, predstavio se dubrovačkoj publici sa 150 slika u prostorima Narodne ženske Zadruga 1933. godine.⁵ Međutim, unutar skupine ruskih umjetnika nastanjenih u Hrvatskoj nakon Prvog svjetskog rata slikar Aleksej Hanzen svakako je najistaknutiji predstavnik, brojem svojih izložbi, likovnim kritikama pisanim o njegovim radovima i uspjesima kod publike.

Aleksej Hanzen, poput brojnih stranih slikara koji borave u Hrvatskoj i Dubrovniku između dva svjetska rata, ostao je nepoznat široj javnosti, a njegovo ime javlja se u nekoliko varijacija, te ćemo u nastavku koristiti oblik koji je naveden u Hrvatskom biografskom leksikonu i enciklopediji. U njemačkom leksikonu *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler Thieme/Becker von der Antike bis zur Gegenwart* naveden je imenom Alexis Hanzen⁶, njegov prijatelj, praški liječnik dr. Franta Valeš navodi ga imenom Alexej V. Hanzen,⁷ francuske publikacije s početka dvadesetog stoljeća pišu Alexis de Hanzen,⁸ u knjizi o ruskim emigrantima koristi se ime Aleksej Vasiljević Ganzen (Hansen).⁹ U hrvatskim publikacijama objavljenim između dva rata različiti autori nazivaju ga Alekszej Hanzen,¹⁰ A. Hansen.¹¹ Hrvatski biografski leksikon¹² i Enciklopedija hrvatske umjetnosti¹³ i Enciklopedija likovnih umjetnosti¹⁴ navode ga pod imenom Aleksej Hanzen, a na slikarevu pečatu, koji je koristio u Dubrovniku, piše Alexis Hanzen. Na njegovu grobu na Boninovu, u Dubrovniku na slikarskoj paleti postavljenoj na grobnicu urezano je Aleksei V. Ganzen, na ćirilici, a u matičnoj Knjizi umrlih u Dubrovniku navodi se imenom Aleksije Hanzen.¹⁵

O bogatoj umjetničkoj karijeri Hanzena i njegovu zanimljivom životopisu, formativnim godinama i uzorima iscrpno piše praški liječnik Franta Valeš, dugogodišnji slikarev prijatelj i doktor, a poveznica im je bila i iznimna ljubav prema našem moru.

1.
Aleksej Hanzen, *More s dva
jedrenjaka*, oko 1915. g., privatno
vlasništvo, Dubrovnik
(foto: D. Vrbica)

Alexei Hanzen, *Sea with Two Sailing
Ships*, around 1915

Dr. Valeš napisao mu je nekrolog dva mjeseca nakon smrti, objavljen u praškom *Věčerník Narodnich listu*, naslovljen „Umro je Rus, ljubitelj mora” želeći približiti češkoj publici njima nedovoljno poznati opus ruskog slikara, no njegov tekst potaknuo je i nekoliko naših autora na pisanje članaka o velikom ruskom marinistu.¹⁶

Aleksej Hanzen rođen je u obitelji istaknutog slikara – po majčinoj liniji unuk je slavnog ruskog slikara marina i pejzažista švedskog podrijetla Ivana Konstantinoviča Ajvazovskog, od kojeg je dobio prve umjetničke poduke,¹⁷ ali se u djedovu atelijeru rodila i ljubav prema moru. Po završetku klasične gimnazije u Odesi otac mu je ponudio izbor za nastavak školovanja – studij prava ili vojna škola, a mladi Hanzen izabrao je pravo, završio studij i od 1900. godine u potpunosti se posvetio slikarstvu.¹⁸ Godine 1900. otišao je na studij slikarstva na minhensku Akademiju, potom u Berlin kod profesora Karla Salzmana, zatim u Drezden kod profesora Eugena Brachta.¹⁹ Slikar Eugen Bracht²⁰ bio je poznati orijentalist i pejzažist, slikar putnik, te su njegova umjetnička iskustva zasigurno bila dragocjena mladom Hanzenu, koji je također odlazio na brojna putovanja.

Nakon Njemačke Hanzen odlazi u Pariz i ondje u centru umjetničkih zbivanja nastavlja svoju umjetničku edukaciju. Zanimljiv je njegov odabir slikara kod kojih će nastaviti svoj slikarski razvoj – nakon poduka u atelijeru marinista Ajvazovskog i njemačkog pejzažista odlazi kod slikara akademskih figuralnih kompozicija, vrlo istaknutih i nagrađivanih izlagača na pariškim Salonima. U atelijerima proslavljenih slikara povijesnih kompozicija Tonyja Robert-Fleuryja²¹ i afirmiranog portretista i slikara alegorijskih figuralnih kompozicija Julesa Lefebvrea²² očito je želio proširiti registar tema

i ući u područje historijskog slikarstva, međutim na prvim izložbama koje možemo pratiti kroz kataloge, od 1907. godine Hanzen se predstavlja isključivo pejzažima.

Uvidom u biografiju Hanzenova djeda vidljive su brojne poveznice između dva slikara, jer mladi Hanzen nije slijedio samo tematsku odrednicu svog pretka već su i njihovi umjetnički putevi vrlo slični, a i profesionalne pozicije u Rusiji. Nakon Akademija Hanzen poput svog slavnog pretka odlazi na svoj *Grand Tour*, putuje po Njemačkoj, Nizozemskoj, Francuskoj, Danskoj, Italiji i dolazi u Pariz, tu vrlo brzo postaje zanimljiv publici i likovnoj kritici, a u Rusiji dobiva mjesto slikara u mornarici. Uspjesi Ajvazovskog zasigurno su utjecali i na Hanzenov odabir akademija i učitelja. Odlazak u pariške atelijere istaknutih akademskih slikara, te izlaganje na tradicionalnim manifestacijama koje su redovito odbijale avangardne umjetnike i moderniste jasno određuje Hanzenov umjetnički put. Formiran u akademskim krugovima u vrijeme najživlje eksplozije avangardnih umjetničkih pravaca i u epicentru umjetničkih zbivanja okrenuo se stilovima devetnaestog stoljeća. Slikanje unutar koordinata realizma i impresionizma ostat će slikareva trajna odrednica do kraja njegove karijere, bez obzira na umjetničke stilove koji su se izmjenjivali kroz gotovo četiri desetljeća njegova stvaralaštva.

U Parizu je izlagao više puta od 1901. godine, najzapaženiji nastupi bili su mu na Salon des Artistes Français, a na Salonu je više puta odlikovan. Bio je član francuskih društava „Société internationale des Aquarellistes” i „Société des Graveurs originale an noir”, a njegove slike rađene tehnikom ulja na platnu i akvarele kupovali su vlada Francuske Republike za Elizejsku palaču, muzeji u Brestu, Marseillesu, Toulonu, zatim Chicagu, Brooklynu, New Yorku i Buenos Airesu.²³

2.
Aleksej Hanzen, *Brodovi*, oko 1915.
g., privatno vlasništvo, Dubrovnik
(foto: D. Vrbica)

Alexei Hanzen, *Ships*,
around 1915

Slikarevo pariško razdoblje možemo pratiti prema novinskim člancima, objavljivanim od 1907. do 1932. godine u Parizu, gdje je očito privukao pozornost publike, te kako je vidljivo iz članaka, postigao i znatan financijski uspjeh zahvaljujući svojim marinama omiljenim kod pariških kolekcionara. Godine 1907. izlaže na Salonu²⁴ jednu sliku – *Crno more*, a iz kataloga saznajemo i njegovu parišku adresu: Avenue Trudaine 17. Slikar je tada bio član „Société des Artistes français,” a prikaz izložbe izlazi u pariškom listu *Le Temps*.²⁵ Te godine izlagao je i na „Izložbi umjetnosti mora”²⁶, zatim 1908. godine ponovo je prisutan na Salonu.²⁷ Godine 1908. izlaže u veljači na prodajnim izložbama organiziranim u Hotel Drouot svoje akvarele,²⁸ paste i crteže, potom u prosincu predstavlja akvarele i paste, ²⁹ a u tom prostoru ponovo se predstavlja i krajem 1913. godine.³⁰ Iste godine prezentira svoje radove i na izložbi ruskih akvarelista.³¹

Novina *Comoedia* iz 1909. godine donosi kraći prikaz njegovih umjetničkih aktivnosti tih godina, predstavljajući ga kao uspješnog slikara marina, poznavatelja i ljubitelja mora. Navodi se i Hanzenov veliki uspjeh na internacionalnoj izložbi akvarela u Parizu. Posebno je zanimljiv kraći pregled Hanzenovih dotadašnjih izložbi i radova, a pisac skreće pažnju i na njegove umjetničke korijene – odrađanje i umjetničko formiranje uz djeda, poznatog marinista Ajvazovskog. Navodi nam slikareve izložbe 1904. godine u Berlinu i Sankt Peterburgu, Hanoveru 1906. godine, te ponovo u Sankt Peterburgu gdje izlaže seriju slika, crteža i akvarela s motivima Venecije i Firence. Te 1909. godine već je iza sebe imao jedno uspješno prezentiranje svojih djela na pariškom Salonu za koje je i nagrađen, a iste godine izložio je još dva svoja djela na Salonu. Paralelno je radio i ilustracije za časopise izdane u Sankt Peterburgu poput *Novoye Vremya*, a za svoj rad odlikovan je redom viteza Sv. Stanislava.³²

Godine 1908. izložio je svoje marine u Galerie des Artistes Modernes,³³ a sljedeće 1909. izlaže sa „Société internationale des Aquarellistes”³⁴ Njegov umjetnički profil donosi i časopis *Revue Contemporaine*³⁵ iz 1915. godine, objašnjavajući čime je umjetnik zaslužio pozornost i ljubav pariške publike. Autor ističe njegovu virtuoznost u prikazivanju različitih stanja mora, tehničku spremu te senzibilitet prema različitim svjetlosnim efektima, smatrajući ga impresionistom u najboljem smislu te riječi, te marinistom u maniri Courbete i Canaletta, originalnim umjetnikom kojeg samo finoća poteza povezuje sa slavnim djedom Ajvazovskim. U istom tonu zaključuje kako slikar Hanzenovih sposobnosti, iskrenošću i snažnom individualnošću mora postati veliko ime, primjećujući i slikareve limite zbog mladosti, prvenstveno jer se nije stigao razvijati u širim područjima, no izražava i vjeru u slikarevu svijetlu budućnost.

Nekoliko slika iz tog razdoblja sačuvalo se u dubrovačkim kolekcijama, poput marine *More s dva jedrenjaka* (oko 1915. godine) rađene (sl. 1) akvarelom i potpisane ćirilničnim pismom A. Ganzen, što jasno ukazuje da je slikar odlazeći iz domovine ponio i jedan dio svojih ranijih radova, vidljivih i u naslovima djela na zagrebačkoj izložbi iz 1920. godine.³⁶ Prikaz uzgibana mora s dva jedrenjaka odraz je pomalo bizarne atmosfere sugerirane smeđim i žuto-zelenim tonovima oblaka, reflektiranim u maslinasto zelenim valovima sa žutim okerom, uvjerljivog crteža i uravnotežene kompozicije, a taj kolorit neće ponavljati na marinama iz dubrovačkog razdoblja. Jadranske marine redovito će karakterizirati sazvučja svijetlog registra.

Grafika manjeg formata rađena tehnikom suhe igle *Brodovi* (oko 1915. godine) također ukazuje na raniji datum nastanka (sl. 2). Naš pogled prelazi namreškanom površinom mora s refleksima brodova do srednjeg plana slike, gdje su usidreni parobrod, jedrenjak i među njima barka u pokretu. Slikar namjerno izabire pitoreskni motiv, različite brodove, suprotstavljajući u kadru tradicionalni i moderni brod, vješto sugerirajući površinu mora. Signatura je izvedena pisanim slovima, što će rijetko koristiti na slikama iz dubrovačkog razdoblja.

Pariški uspjesi imali su odjek i u Rusiji – zbog svoje orijentacije slikanju marina zapslen je u Carskom muzeju u Sankt Peterburgu, a pored toga primljen je i u carsku svitu okupljenu na carevoj jahti *Standart*, što mu je omogućilo putovanja po čitavom svijetu.³⁷ U Rusiji je bio član različitih umjetničkih društava: „Imperatorskoe občestvo akvarelistov”, „Missarovskije ponjedjeljniki”, „Vassennija akademičeskija vystavki”. Ondje su se njegova djela nalazila u Zimskom dvorcu, Ministarstvu pomorstva i sevastopoljskom kadetskom zboru, a Hanzen je bio službeni slikar ruske ratne mornarice od 1910. godine.³⁸ U Sankt Peterburgu 1915. godine predstavio se serijom slika ulja na platnu većih dimenzija sa scenama pomorskih bitaka iz Prvog svjetskog rata na „Patriotskoj izložbi”, a 1916. godine u tehnicu akvarela radi mapu s 25 slika brodova ruske carske flote.³⁹

Na tim pozicijama zatekao ga je početak Oktobarske revolucije 1917. godine, iz Sankt Peterburga otišao je u rodnu Odesu i Feodosiju i, ostavši bez svoje imovine, uputio se preko Istanbula i Soluna do Kraljevine SHS, a poticaj za odlazak u Dubrovnik dao mu je jedan liječnik kojeg je slučajno sreo na Krimu, dobar poznavatelj naše obale.⁴⁰

Slikar iznimno bogate umjetničke biografije, međunarodno afirmiran i uvažavan, morao je u svojim četrdesetim godinama započeti novi život. Tu se pokazao iznimno vitalan, u Zagreb se preselio u ožujku 1920. godine i već krajem iste godine organizirao je svoju prvu izložbu u Hrvatskoj. U travnju 1921. godine posjetio je Dubrovnik, nastanivši se u hotelu Imperijal, modernom, a ujedno i najluksuznijem dubrovačkom hotelu. Privukao je pozornost lokalnog tiska, poput brojnih drugih istaknutih posjetitelja hotela, jer je u to vrijeme ustaljena praksa u Dubrovniku bila objavljivanje popisa gostiju ili novinskih crtica o poznatijim posjetiteljima. Novinar dubrovačke čitatelje upoznaje u nekoliko rečenica s ruskim slikarom, njegovim boravkom u gradu, a također navodi i poveću skupinu novonastalih Hanzenovih slika dubrovačkih motiva. Otkriva i slikareve planove za budućnost – zavolio je Dubrovnik i tu bi se želio nastaniti, slikati i svoje dubrovačke vedute slati na izložbe, te na taj način reklamirati ljepote Dubrovnika stranim turistima.⁴¹ Hanzen nije dugo čekao ostvarenje svojih planova, jer je uskoro započeo gradnju svog doma u Dubrovniku. Godine 1922. arhitekt Ćiril Metod Iveković projektirao je njegovu dubrovačku vilu, no konzervator Marko Murat i Uresno povjerenstvo projekt su odbili, tražeći prilagodbu projekta „okolini i pejzažu”, smatrajući krov iznimno strmih ploha i visokih dimnjaka s naglašenim kapama neprikladnim za naše podneblje. Gradnja je izvedena prema novom projektu, a u travnju 1923. godine vila „Olimpija” u Solitudu, jednokatnica sa slikarevim atelijerom na sjevernoj strani dubrovačkog poluotoka Lapada, smještena uz more, dobila je uporabnu dozvolu, te se slikar sa svojom suprugom Olimpijadom tada trajno nastanio u Dubrovniku.⁴²

Hrvatsko poglavlje slikareve umjetničke biografije otvara izložba priređena 1920. u zagrebačkom Salonu Ullrich, a ondje će slikar organizirati još desetak samostalnih, prodajnih izložbi, što nedvojbeno ilustrira dobru recepciju Hanzenovih slika kod zagrebačke publike. Uvid u katalog otkriva nam popis izloženih ulja i akvarela s cijenama, a teme djela svojevrstan su odraz njegovih dotadašnjih putovanja – tu se pored ruskih, turskih, francuskih, talijanskih, grčkih i nizozemskih pejzaža počinju javljati i motivi iz Srbije i Hrvatske – zagrebačke vedute (*Tuškanac*).⁴³

Prvu izložbu u Salonu Ullrich pratio je i duži afirmativni članak u ilustriranom časopisu *Dom i svijet*, s biografskim podacima iz kataloga izložbe. Autor navodi i Hanzenove međunarodne uspjehe s očitom namjerom upoznavanja publike s dotadašnjom reputacijom slikara – imigranta, nekadašnjeg službenog marinista ruske carske mornarice. Ističe i zamke tog zanimanja, koje često vode slikare u šablonsko ponavljanje istih, provjerenih obrazaca, no naglašava i Hanzenovo odupiranje tim izazovima, posebno u studijama mora. Izdvaja Hanzenov *métier*, te iznimno pozna-

3.

Aleksej Hanzen, *Marina*, oko 1925.
g. DUM KPM SL-270, vlasnik:
Dubrovački muzeji
(foto: B. Gjukić)

Alexei Hanzen, *Seascape*, around
1925

vanje kemije boja što mu omogućuje virtuozno prenošenje umjetničke nakane, te zaključuje: „Hanzen doduše nema izdaleka na umu, da u svom slikarstvu rješava bogzna kakove zakučaste ekspresionističke probleme, njegovo umijeće nije natrunjeno nikakvim taštım sentimentom, on je u onom filozofijskom, Schillerovom, smislu naivan majstor, kojemu je izvor priroda u svım njezinım ljepotama i strahotama.”⁴⁴

Iz reproduciranih slika vidljive su slikareve stilske preokupacije; na pragu trećeg desetljeća dvadesetog stoljeća njegova djela obilježava realistički izraz s impresionističkim elementima, anakroni relikv ranijih pariških i ruskih uspjeha, prethodno pronađena formula izvedbe pejzaža. Secesijska umjetnost kod slikara nije imala odjeka, kao ni srodni simbolizam, a avangarde početka dvadesetog stoljeća nisu pobudile njegovu pažnju, premda se zatekao u Parizu u vrijeme formiranja brojnih umjetničkih pravaca. Tri slike objavljene na stranicama časopisa, jedna veduta i dvije marine, otkrivaju i specifičan slikarev postupak: nisko očište karakteristični je pogled slikara, koji se iznimno često ponavlja na njegovim djelima, što je naročito vidljivo na pogledu prema pramcu broda slike *U luci*, s brojnim svjetlosnim akcentima treperave površine mora. Motivima *Zadnje zrake sunca* i *Na obali* spušta se među stijene oplahnute morem, nigdje nema figura, a slikar traži osamu i prepušta se prirodi, bilježeći u daljini i fortifikacije, tragove ljudske intervencije u prirodi.

Slike iz dubrovačkih zbirki pretežno ilustriraju posljednja desetljeća Hanzenova rada, no sačuvali su se i raniji radovi. Do nas su došle brojne studije rađene tehnikom akvarela, crteži, grafike i djela slikana uljem na različitim podlogama. Dvije kompozicije identičnog formata rađene su tehnikom ulja na platnu i pokloni su Vladimira Belajeva fundusu Dubrovačkih muzeja iz 1945. godine, a pružaju nam dobar uvid u slikarevo dubrovačko razdoblje. *Marina* (oko 1925. godine) prikaz je stjenovite obale (sl. 3) s naletima olujnog juga, a raspored stijena i pozicije obale mogle bi opisivati ulaz u uvalu Šunj na otoku Lopudu, otvorenu južnim vjetrovima i stazama povezanu s ostalim dijelovima otoka. Slikar i ovdje koristi nisko očište, spušta se vrlo blizu mora, u zonu zaglušujućeg loma valova i kamenja, pijeska, trave, podignute valovima iz plićih dijelova. Sve je na slici uravnoteženo i usklađeno – okeri stijena na

4.
Aleksej Hanzen, *Marina II*, oko
1925. g. DUM KPM SL-271,
vlasnik: Dubrovački muzeji
(foto: B. Gjukić)

Alexei Hanzen, *Seascape II*, around
1925

lijevoj strani kadra imaju svoje komplemente u ljubičastim i plavim tonovima, udaljeno kopno pritišću niski oblaci juga, a bijele krijeste valova javljaju se po vrhovima brojnih valova svjedočeći o silini oluje.

Marina II (oko 1925. godine) kvalitetom zaostaje (sl. 4) za prethodnim djelom. Stijene, što se dijagonalno spuštaju u more, zatvaraju mali koridor plićaka u kojem se razbijaju valovi. Desno postavljene snažno osvjetljava, dok je lijeva strana ostala zasjenjena. Svjetlo snažno pada na uzgibano more pored hridi, obasjavajući poput kazališnog reflektora malo područje površine mora. Tu se modra površina rasvjetljava tirkizima i bijelim epicentrom snopa svjetla. Koloristički neusklađeno i neuvjerljivo djeluju okeri stijena u prvom planu sa zatamnjenim i rasvijetljenim područjima na površini mora, a dva galeba koja lete u suprotnim pravcima, jedan na tamnoj, a drugi na svjetlijoj pozadini djeluju kao slikarevo podilaženje publici, željnoj primorskih motiva. Kompozicija djeluje kao djelo nastalo u atelijeru po fotografiji načinjenoj u prirodi, kasnijom podrobnom razradom motiva ili prema skicama izvedenim na otvorenom, čime se gubi neposredan dojam uznemirene atmosfere.

Intimniji karakter odaje djelo *Solitudo* (oko 1925. godine), impresionistička marina izvedena (sl. 5) uljem na platnu manjih dimenzija. To je motiv pronađen u blizini slikareva doma, uhvaćen s puste šetnice što se polako savija uz more. Slikar donosi popodnevnu utihu u tom osamljenom dijelu Dubrovnika, u zasjenjenim kutcima stjenovite obale. Bazeni mora, što ih djelomično zatvaraju stijene, ljeskaju se svojim glatkim površinama. Nema slučajnih prolaznika, tek udaljena barka s osamljenim veslačem i kopno Lozice u drugom planu upotpunjuju dojam samoće i tišine. Brzo nanese, kratki i vidljivi potezi odaju slikarevu tehničku virtuoznost, a fini kolorit svijetloplavih regija mora, pastelno zelenog brda, bogatih sivih tonova i okera stijena čini slikarevu delikatnu gamu.⁴⁵

Treće desetljeće bilo je iznimno plodno za Hanzena, apogej njegova djelovanja kod nas kad samostalno izlaže gotovo svake godine u Zagrebu⁴⁶ u salonu Ullrich⁴⁷, ali i Beogradu⁴⁸, Ljubljani, Dubrovniku, na Stradunu, u prvom galerijskom prostoru, privatnom Umjetničkom salonu B. Weiss 1923.⁴⁹ godine, te ponovo 1924.

godine.⁵⁰ Izložbe organizira i izvan nove domovine, poput one organizirane 1925. godine u Argentini.⁵¹ Ponovo izlaže i u Parizu 1925.,⁵² zatim 1929.⁵³ godine. Jedina skupna izložba na kojoj se predstavio bio je nastup u Splitu na izložbi „Jadranske straže.”⁵⁴ Njegov uspjeh kod publike možda najbolje ilustrira činjenica da je Hanzen u to vrijeme posjedovao i vlastiti automobil, što je iznimno rijetko među građanstvom međuratnog razdoblja.⁵⁵

Hanzenove izložbe redovito pobuđuju pozornost likovne kritike,⁵⁶ a pisci najčešće hvale njegovu virtuoznu tehniku: „Ruski slikari Nilus i Hanzen izložiše takodjer: prvi u dvorani oficirskog Doma, s drugi kod Ulricha. Slikari starije škole i generacije i ne donose osobitosti, osim virtuoznosti slikanja, u čemu se odlikuje osobito Aleksej Hanzen koji je i prošle godine izlagao i doživio prilično veliki materijalni uspjeh.”⁵⁷ Izidor Kršnjavi⁵⁸ u svom pregledu izložbi 1926. godine koristi priliku i u uvodnom dijelu svog članka o recentnim izložbama iznosi svoj pogled na suvremenu umjetnost i s odobravanjem prati pojave različitih realističkih tendencija: „Karakteristično je, da je jedan Rus, unuk Ajvazovskoga, najvećega slikara mora svjetskoga glasa: Hanzen – probio čarobni modernistički krug, pa je svojim izložbama predočio široku publiku. Primljen je s bijesnom vikom, klevetama, napadajima, na ličnu čast; ali on se nije dao smesti, nego je marljivo i valjano radio dalje usavršujući se sve više prilježnim proučavanjem prirode, a udomio se u Dubrovniku, gdje je sebi izgradio lijepu kuću.” Josip Draganić rezignirano procjenjuje Hanzenovu izložbu organiziranu 1927. godine: „Tko je vidio ranije njegove izložbe vidio je i ovu, a

5.
Aleksej Hanzen, *Solitudo*, oko
1925. g., privatno vlasništvo,
Dubrovnik (foto: D. Vrbica)

Alexei Hanzen, *Solitudo*, around
1925

valjda i sve njegove buduće izložbe... Ma što se o njemu nepovoljno reklo i pisalo. g. Hanzen je u svom radu virtuoz. Svršimo li misao doći ćemo do zaključka da je premalo umjetnik. Solidno radi, umije i umije da nariše more svakako, ali sve to izlazi kod njega kao zanat.”

Hanzen se na svojim izložbama predstavlja pretežno slikama krajolika, a marine dominiraju,⁵⁹ stoga nije neobično što kritičari ističu jednoličnost njegovih prezentacija. Umjereniji kritičari redom hvale Hanzenovu tehniku, ali zamjeraju mu preveliku produkciju dopadljivih motiva, dok Jerolim Miše zagovornik suvremene umjetnosti i zagovornik „autentičnog likovnog djela”, temeljenog na formalnim prosudbama talenta, proživljenosti i zanatske izoštrenosti stila⁶⁰ u svom kritičkom osvrtu na slikarske izložbe 1929. godine⁶¹ Hanzena uspoređuje s našim pejzažistom Crnčićem: „Crnčića se nepravedno podređuje Hanzenu. Oni doduše imaju neke zajedničke mane, n. pr. jedan i drugi slika pejzaž na pamet, jedan i drugi pred motivom mašinelno memorira u nastojanju da ga što »južnjačkije« ilustrira. Oni su prirodu u doslovnom smislu riječi naučili napamet, i slikajući udešavaju je da bi ispala što pitoresknije. To udešavanje ima namjeru da slika ispadne što prirodnije (!) za onoga gledaoca, koji će je vješati na zid.” Crnčića smatra korumpiranim velikom potražnjom premda je ipak, po njegovom sudu, talentiraniji, a Hanzenovi *stimmunzi* prema njemu, ne razlikuju se od kazališnih scenografija ili prikaza na oleografijama.

Usporedba s Menci Clement Crnčićem potpuno je opravdana, Crnčić⁶² je desetak godina stariji od Hanzena, obojica su izraziti pejzažisti, orijentirani prvenstveno na marine, a tih godina često su se predstavljali publici svojim krajolicima. Oba slikara rade u duhu realizma i impresionizma dvadesetih godina, a Hanzen tu praksu nastavlja do kraja svoje umjetničke karijere. Ljudski likovi iznimno će rijetko privlačiti njihovu pažnju, što je kod Hanzena još više izraženo, jer se u njegovim djelima rijetko javljaju figure. Ukoliko ih evidentira pojavljuju se tek štafažno iznesene. Slično

6.
Aleksej Hanzen, *Dubrovnik*, oko
1921. g., privatno vlasništvo,
Dubrovnik (foto: D. Vrbica)

Alexei Hanzen, *Dubrovnik*, around
1921

7.
Aleksej Hanzen, *Vila
„Olimpija”*, oko 1926. g.,
privatno vlasništvo, Dubrovnik
(foto: D. Vrbica)

Alexei Hanzen, *Villa „Olympia”*,
around 1926

8.

Aleksej Hanzen, *Jedrenjaci*, oko
1925. g., privatno vlasništvo,
Dubrovnik (foto: D. Vrbica)

Alexei Hanzen, *Sailing Ships*,
around 1925

je i njihovo umjetničko ishodište, obojica su se školovali u Münchenu u jednom periodu. I doista, oba slikara vrlo često pri slikanju imaju na umu publiku kojoj se obraćaju, u njihovim djelima pitoresknost ima značajnu ulogu, ali istodobno obojica su opčinjena snagom prirode, istinski ljubitelji mora, te su znali sugestivno prenijeti svoju fascinaciju morem.

No, možda je bolje usporediti Alekseja Hanzena s austrijskim slikarom Johannom Seitsom, koji nakon I. svjetskog rata doseljava u Dubrovnik, gdje također gradi vlastitu kuću, s kopnene strane ulaza u grušku luku, u Lozici, te u duhu plenerizma i realizma slika dubrovačke marine, koje su također bile iznimno zanimljive kupcima. Bio je poput Hanzena portretist brodova, ratni vojni slikar Habsburške Monarhije u I. svjetskom ratu, a u Dubrovniku je slikao prikaze brodova domaće mornarice te engleske i američke flote, koji često vraćaju u Dubrovnik.⁶³

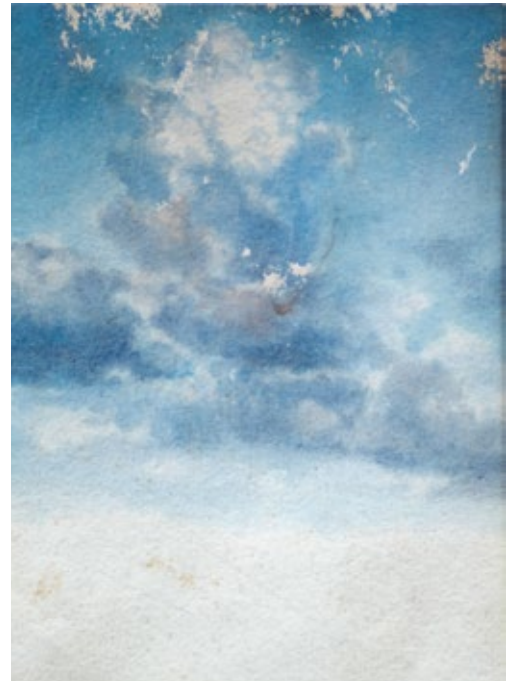
Razmotrimo li tematske odrednice Hanzenova djela prema djelima iz dubrovačkih zbirki i onima navedenim u popisima izložbi, vidimo slikarevo izričito fokusiranje na krajolike. Upadljivu dominantu čine pejzaži, prikazi mora i vedute te brodovi u lukama ili na pučini, s brojnim varijacijama. Na izložbi 1920. godine slika *Moj pas* navedena je bez cijene, što bi ukazivalo na Hanzenova ljubimca, ali ne spominju se mrtve prirode ni figuralne kompozicije. U privatnim zbirkama sačuvala se jedna studija dječaka i portret, segment većeg djela, a ljudski lik, očito je ostao izvan interesa slikara.

Iz dubrovačkog razdoblja imamo i nekoliko pogleda na različite predjele grada i nekadašnja predgrađa, gdje slikar pronalazi specifične vedute, izbjegavajući standardne prikaze. Crtež *Dubrovnik*, (oko 1921. g.) signiran je autorovim potpisom uz napomenu „Dubrovnik” što je rijetkost na Hanzenovim djelima (sl. 6), koja osim potpisa obično nemaju ni godinu nastanka, a ukazivalo bi na raniji datum nastanka i prve susrete s dubrovačkim panoramama. Drugo je djelo monokromni akvarel vile

9.
Aleksej Hanzen, *More*, oko
1925. g., privatno vlasništvo,
Dubrovnik (foto: D. Vrbica)

Alexei Hanzen, *Sea*, around
1925

10.
Aleksej Hanzen, *Oblaci*, oko
1925. g., privatno vlasništvo,
Dubrovnik (foto: D. Vrbica)

Alexei Hanzen, *Clouds*, around
1925

„Olimpije” (oko 1926. godine). Crtež olovkom vješti je prikaz dubrovačke obale s uvalom Danče i Lokrumom, dok akvarel u smeđim okerima donosi prikaz slikareve kuće i njenog okoliša slikane iz barke, plovećeg atelijera koji će slikar u maniri Moneta često koristiti na dubrovačkom području.

Grafika izvedena tehnikom suhe igle *Jedrenjaci* (oko 1930. godine) vjerodostojni je prikaz (sl. 8) uznemirena mora s brodovima, no bez ambicioznijeg slikareva angažmana, a njegove grafike najčešće ne dosežu kvalitetu ulja ni akvarela, ostajući unutar okvira prenošenja mimetičkih svojstava motiva. Zanimljiva je zbog slikareva pečata korištenog na aversu papira grafike, a taj pečat često se nalazi na reversima djela iz dubrovačkog razdoblja i vjerojatno je trebao potvrditi autentičnost nesigurnog djela, namijenjenog prodaji.

Njegove slike nalazile su poklonike u različitim društvenim slojevima, kupuju ih građani za svoje domove, ali i pripadnici srpskog, rumunjskog i talijanskog dvora. Komentatori izložbi često naglašavaju materijalne uspjehe Hanzenovih izložbi, upadljivo podilaženje ukusu publike, koja je očito bila iznimno sklona Hanzenovih djelima, no tražila je i brojne ustupke. U velikoj produkciji marina ti se ustupci manifestiraju slikovito raspoređenim sjenama, živopisnim stijenama, sutonima pretjerano plamtećih kolorita. Međutim, Hanzen je i istinski majstor morskog tematika, sugestivnih izraza i istančanih atmosferskih elaboracija, utišanih kolorističkih akorda. Njegovu posvećenost prirodi i njenim beskonačnim preobrazbama svjetla i sjena možda najbolje sugeriraju njegove skice, intimnog karaktera, gdje sumarnim potezima, neopterećeno prenosi malene isječke svog svijeta.

Skica manjeg formata *More* (oko 1930.) rađena akvarelom, iskaz je slikareve unutarnje nužnosti, intimistički intoniranog izoliranog segmenta mora, bez ikakvog svjedočanstva ljudskog prisustva, slikana gotovo u moru, pogledom na prizor koji se neprestano mijenja. Koloristički je sazdana iz nekoliko tonova plave, zelene boje i tirkiza kombiniranih s bijelim prijetećim krijestama valova te je iznimno uspješni slikarev rad. Sličnog su karaktera *Oblaci*, (oko 1930.) koji otkrivaju Hanzenove me-

teorofilske sklonosti, dojmpljiva vizualizacija oblaka u plavim i sivim tonovima. Dva akvarelirana crteža broda (sl. 11) i barke (sl. 12), nastala oko 1930. godine također ilustriraju duboku povezanost s motivima, vrlo specifičan način prikaza trupa broda, kojim slikar redovito donosi svoje portrete brodova. Izbjegava banalne i oficijelne bočne prikaze plovila kojima njihova pojavnost najbolje dolazi do izražaja, već redovito bira vizure kojima pogled fokusiran na naglašeni pramac ili krmu klizi prema trupu, vješto primjenjujući skraćčenja.

Tridesete godine obilježio je također intenzivnim organiziranjem izložbi, već 1932. godine izlaže u Parizu,⁶⁴ potom u Pragu 1934.⁶⁵ godine, u Zagrebu 1935. godine u salonu Ullrich na izložbi „Jadranske straže” slike na temu naše pomorske povijesti,⁶⁶ te u Ljubljani.⁶⁷ U Beogradu 1936. godine⁶⁸ obilježavajući tridesetpetu godišnjicu umjetničkog rada organizira izložbu u Rusko-srpskom klubu u palači Akademije nauka. Godine 1937. planirao je svoju izložbu u Zagrebu, no izložbu mu je posmrtno pripremila njegova supruga 1938. godine, u salonu Ullrich.⁶⁹ U razgovoru s M. Katićem za *Novosti* Hanzenova udovica objašnjavala je slikarevu predanost umjetničkom radu cjelodnevni boravcima u prirodi, sa štafelajem, njegovu ljubav prema našem moru, no nije se htjela upuštati u ocjenu njegova rada, taj odgovor prepustila je drugima.

Unutar skupine stranih slikara međuratnog razdoblja kod nas, opus Alekseja Hanzena predstavlja istaknutu dionicu, velikom pažnjom publike i likovne kritike, te fundusom sačuvanih djela. Bio je dionikom naše likovne scene tog razdoblja iako je zadržao poziciju stranca, najčešće nastupajući samostalno, a tek se izložbom „Jadranske straže” pojavljuje zajedno s našim umjetnicima. Nema sljedbenika među našim umjetnicima, a arhivska građa otkriva nam kontakte s Izidorom Kršnjavim i Markom Rašicom.

11.

Aleksej Hanzen, *Brod*, oko
1930. g., privatno vlasništvo,
Dubrovnik (foto: D. Vrbica)

Alexei Hanzen, *Ship*, around 1930

12.

Aleksej Hanzen, *Barka*, oko
1930. g., privatno vlasništvo,
Dubrovnik (foto: D. Vrbica)

Alexei Hanzen, *Boat*, around 1930

Dolaskom u Hrvatsku Hanzen je nastavio stvarati unutar zadanih koordinata, u polju pejzažne dionice, rasvijetljene i osvježene palete južnog podneblja. Slikareva ljubav prema beskonačnim preobrazbama svjetla i sjene, atmosferom koju je nalazio u svojim osamljenim bonacama i odrazima svjetla na moru iznimno je vješto prenesena te odražava slikarev istančani pogled na našu obalu. Njegove efemerne vibrantne bilješke, prožete su intimističkim duhom vlastitih lutanja po pitoreskim uvalama i osame pronađene na hridima, koja nadvladava reprezentativnost. Gledatelje je puštao u vlastiti svijet kontemplativnog spokoja pronađenog u skladnom susretu beskrajnog i moćnog mora sa surovim stijenama kopna, toliko voljene jadranske obale. Premda anakrono, njegovo slikarstvo, u svojim najboljim primjerima i danas sugestivno prenosi slikarevu opčinjenost morem, te nas uvodi u danas izgubljeni svijet pustih uvala i osame dubrovačke astareje i otoka.

BILJEŠKE

- ¹ MIRJANA ILIJIĆ, Hanzen Aleksej Vasiljevič, u: *Ruski emigranti u kontekstu razvoja hrvatske znanosti i kulture, Posvećeno ruskim emigrantima između dva rata*, (ur. Maša Medarić), Zagreb, 2017., 19; ALEKSEJ ARSENJEV, Ruska emigracija u Dubrovniku, u: *Ruski emigranti u Hrvatskoj između dva rata, Rubovi, memorija*, (ur. Jadranka Pintarić), Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, 2006., 50.
- ² U dubrovačkim privatnim i javnim zbirka čuva se četrdesetak Hanzenovih radova izvedenih u raznim tehnikama, detektiranim pri istraživanju građe za ovaj članak, no postoji sigurno veći broj slika te bi bilo dovoljno radova i za organizaciju izložbe. Zahvaljujem svim vlasnicima slika koji su me ljubazno primili u svoje domove i pokazali mi Hanzenova djela i dr.sc. Vedrani Gjukić Bender na pomoći pri istraživanju i podacima iz fundusa Dubrovačkih muzeja, Tihani Hrnić, Nadi Sokol, Nadeždi Baranovski, dr.sc. Rozani Vojvoda, dr. sc. Antunu Baće i Ivanu Videnu.
- ³ N. N., Izložba slikara, *Narodna svijest*, 33 (1925.), 4.
- ⁴ Dr. N. Z. B., Jedan ruski umjetnik u našem gradu, *Narodna svijest*, 10 (1929.), 4.
- ⁵ abc, Slikarska izložba g. Volčaneckoga, *Narodna svijest*, 26 (1933.), 3; Vers, Izložba akademskog slikara Vsevoloda Volčaneckoga, *Dubrovačka tribuna*, 205 (1933.), 3.
- ⁶ Hanzen, Alexis, u: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler Thieme/Becker von der Antike bis zur Gegenwart*, CD ROM, Leipzig, 2014., XVI, 160.
- ⁷ Dr FRANTA VALEŠ, Umrla Rus, milonviki moře, *Večernik Narodnich listu*, 350 (1937.), 4.
- ⁸ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1246330s/f5.image.r=hanzen?rk=42918;4>, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1249219b/f8.image.r=hanzen?rk=85837;2> (pregledano 9.2.2018.)
- ⁹ ALEKSEJ ARSENJEV (bilj. 1), 50.
- ¹⁰ N. N., Izložba ruskog slikara A. Hanzena u Ullrichovom salonu, *Dom i svijet* 21(1920.), 396, 397.
- ¹¹ Dr MARTIN MALNARIĆ, A. Hansen u svijetu, *Narodna svijest*, 1 (1938.), 3.
- ¹² VINKO FORETIĆ, Hanzen, Aleksej Vasiljevič (Hansen), u: *Hrvatski biografski leksikon, 5 Gn-H*, (ur. Trpimir Macan), Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002., 429.
- ¹³ R (REDAKCIJA ENCIKLOPEDIJE HRVATSKE UMJETNOSTI, ZAGREB), Hanzen (Hansen), Vasiljevič Aleksej, u: *Enciklopedija hrvatske umjetnosti, 1 A-NOVE*, (ur. Žarko Domljan), Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 325.
- ¹⁴ N. N., Hanzen, Aleksej, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti, 2 D-Ini*, (ur. Andro Mohorovičić), Zagreb, Leksikografski zavod FNRJ, 1957., 505.
- ¹⁵ Matični ured Dubrovnik, Knjiga umrlih matičnog ureda Matičog područja Dubrovnik za 1937. godinu, red. br. 57, 28. U Knjizi umrlih naveden je kao akademski slikar, rođen u Odesi 2. veljače 1876. godine. Njegov otac je Vasilije Hanzen, a majka Marija Ajvazovska.
- ¹⁶ Nakon Hanzenove smrti s podacima koje iznosi dr. Valeš objavljen je članak u zagrebačkom *Obzoru*: N. N., Češki glas o slikaru Dubrovnika, *Obzor*, 297 (1937.), 2; Dr MARTIN MALNARIĆ, (bilj 8), 2, a 1975. godine Ivo Šišević, pišući o stranim slikarima nastanjenim u Dubrovniku, piše o Johannu Seitzu i Alekseju Hanzenu: IVO ŠIŠEVIĆ, Prisutnost stranih marinista u suvremenom slikarstvu, *Pomorski zbornik*, 13 (1975.), 431-439. Ovaj članak pored podataka iz teksta dr. Frante Valeša donosi i dragocjene podatke o izložbama i člancima o Hanzenu koje je autor dobio od slikareve nevjeste, Varvare Musuze Abramove, nasljednice Hanzenove udovice Olimpijade Hanzen. Slikareva supruga Olimpijada Hanzen udovica Aleksija (1875. – 1945.), rođena Vladimir Vasiljeva u Odesi, ostavila je oporuku napisanu 25.3.1942. godine, u kojoj je navedeno: „Cijelo moje imanje u Dubrovniku, bilo drugovdje kao i u Rusiji – ostavljam mojoj nevjesti Varvari – ženi moga sina Konstantina, sada preudatoj za Valentina Abramova u Dubrovniku, imenujem tako istu univerzalnom nasljednicom.” Olimpijada Hanzen umrla je 17.7.1945. godine, a u Rješenu u

nasljedstvu navodi se jedna nekretnina – Vila „Palma”, te nešto pokućstva: jedan krevet, ormar, stol, šest stolica i noćni ormar, a djela A. Hanzena se ne spominju. Državni arhiv Dubrovnik, HR-DADU-325, Kotarski sud u Dubrovniku, serija ostavinski spisi. Slike su svakako prešle u vlasništvo slikareve nevjeste jer su ih tijekom 60-tih godina od nje otkupljivali dubrovački kolekcionari.

- ¹⁷ Aiwasoffski (Gaiwasoffski), Iwan Konstantinowitsch, u: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler Thieme/Becker von der Antike bis zur Gegenwart*, CD ROM, Leipzig, 2014., I, 111. Ivan Konstantinovič Ajvazovski (17.6.1817. – 19.4.1900.), bio je poznati ruski marinst i pejzažist. Njegov umjetnički talent otkriven je već u djetinstvu. Jedan njegov mladenački crtež poslan je u Moskvu caru, što mu je omogućilo boravak na Akademiji u Rimu, a sa šesnaest godina 1833. godine upisan je na Akademiju u Sankt Peterburgu, kod profesora Vorobjeva. U slobodno vrijeme odlazio je u prirodu i Ermitage kopirati djela Claude Lorrainea, a dobio je mogućnost proučavanja privatnih kolekcija obitelji Suvorov-Rimniski i von Tomilov. Prema preporuci cara Nikole I. poslan je i u petrogradski atelijer francuskog marinista Philipa Tanneura. Od 1837. godine puno putuje – odlazi na studijsko putovanje na Krim, 1839. godine na svoj *Grand Tour* državnom stipendijom uputio se u Berlin, Dresden, Beč, Trst i Veneciju, potom Firencu i Rim. Slikama *Oluja* i *Kaos* postao je iznimno slavan i francuska Akademija dodijelila mu je zlatnu medalju. Potom nastavlja svoja putovanja odlaskom u Englesku, Portugal, Španjolsku i preko Malte se vraća u Rim. Godine 1844. dolazi u Sankt Peterburg, a prije toga posjećuje Nizozemsku i Amsterdam gdje organizira izložbu svojih slika, te je nagrađen članstvom u amsterdamskoj Akademiji. Izlagao je svoje slike i u Parizu, njegova djela kupuje i car Nikola I., a pored tih slika naručuje od Ajvazovskog i seriju djela s motivima sjevernih luka Ruskog carstva. Car ga je u to vrijeme imenovao i za službenog slikara Glavnog pomorskog štaba s pravom nošenja uniforme, a istodobno je postao član Akademije. Godine 1846. u pratnji admirala posjetio je Tursku, Malu Aziju, duže se zadržava u Istanbulu, Grčkoj, na anadoljskoj obali, a 1846. godine imenovan je profesorom, nastanio se u rodnoj Feodosiji, gdje je izgradio vilu. Ondje je slikao prema studijama zabilježanim na putovanjima, a 1851. godine prisustvuje vojnim manevrima i slika pomorske bitke. Zimu 1857. – 1858. godine povodi u Parizu, izlaže slike četiri godišnja doba nazvane *Bogatstvo Rusije*, jednu od tih slika kupuje grof Marny za caricu Eugenu, a nagrađen je i Ordenom legije časti. Slikao je iznimno puno i izlagao u Sankt Peterburgu, Berlinu i Londonu, Nici, Firenci, a djela su mu otkupljena za galeriju Pitti i postao je član Akademije. Godine 1887. slavio je pedeset godina umjetničkog rada i do tada je izveo oko 4000 djela, a njegova djela nalaze se u carskim dvorcima, u Akademiji u Sankt Peterburgu, Muzeju Aleksandra III. u Sankt Peterburgu i u Muzeju Rumjancev u Moskvi.

- ¹⁸ Dr FRANTA VALEŠ (bilj. 7), 4.

- ¹⁹ <http://dizbi.hazu.hr/object/view/2437> (pregledano 13. 2. 2018.)

- ²⁰ BERTINGER, BRACHT, Eugen Felix Prosper, u: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler Thieme/Becker von der Antike bis zur Gegenwart*, CD ROM, Leipzig, 2014., IV, 292. Rođen je u Morgesu, na Ženevskom jezeru, 1842. g., a umro je 1921. godine u Darmstadt. Bio je dvorski savjetnik. Školovao se 1859. godine na Akademiji u Karlsruheu, a potom je 1861. – 1864. godine studirao kod H. Gude u Düsseldorfu. Prestao se baviti slikarstvom i orijentirao se na trgovinu na nekoliko godina. Godine 1875. vraća se slikarstvu i odlazi na brojna studijska putovanja. Preselio se u Berlin i 1884.

godine postaje profesor na Akademiji, a 1901. u Dresdenu. Od tada je imao iznimnu umjetničku karijeru, predaje na Akademiji, njegova djela nagrađena su brojnim medaljama, a bio je i službeni izvestitelj o engleskoj umjetnosti s izložbe u Manchesteru. Prve uspjehe 1875. – 1880. godine postigao je svojim njemačkim pejzažima, a od 1880. do 1881. godine putuje u Egipat, Siriju i Palestinu, te nakon toga nastaju djela bogatijeg kolorita. Nakon Orijenta putuje po ligurijskoj obali, Alpama, a ponovo odlazi na Orijent 1891. – 1892. godine. Njegovo djelo pokazuje nekoliko izdvojenih faza: do 1880. g. slika pejzaže u duhu romantizma, a potom se njegovi orijentalni pejzaži oslobađaju snažnim doživljajem specifičnog podneblja osnaženim koloritom.

- ²¹ Tony Robert-Fleury (Pariz 1. 9. 1837. – Pariz 8. 12. 1912.), bio je slikar povijesnih kompozicija, religioznih tema, figura, žanr scena. Sin je poznatog slikara Josepha-Nicholasa Robert-Fleuryja, a otac mu je bio i prvi učitelj slikarstva uz Paula Delarochea i Léona Cognietea. Prvi put izlagao je na pariškom Salonu 1864. godine, a nagrađen je medaljama 1866. i 1867. godine, a posebnom počasnom medaljom 1870. godine. Na Svjetskoj izložbi 1878. godine nagrađen je počasnom nagradom. Nastavio je izlagati na Salonu dalje nazvanom Salon des Artistes Français, a član je postao 1882. godine. Dobitnik je zlatne medalje na Svjetskoj izložbi 1889. godine, a 1900. godine postao je članom žirija i dobio pravo izlaganja svojih slika bez žiriranja na svjetskim izložbama. Postao je predsjednik „Société des Artistes Français” nakon Bouguereaua. Poznat je po svojim historijskim kompozicijama i portretima, a obrazovao je niz mladih slikara, koji su kasnije stekli istaknute pozicije. http://www.oxfordartonline.com/benezit/view/10.1093/benz/9780199773787.001.0001/acref-9780199773787-e-00153706?_start=1&pos=5&q=Robert-Fleury&search=quick#firsthit (pregledano 19. 2. 2018.); https://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/Robert-Fleury,_Joseph_Nicolas (pregledano 19.2.2018.)

- ²² N. N., Lefebvre, Jules Joseph, u: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler Thieme/Becker von der Antike bis zur Gegenwart*, CD ROM, Leipzig, 2014., XXII, 292. Jules Joseph Lefebvre (Turnan, 1836. – Pariz, 1912.), školovao se na École des Beaux Arts od 1852. godine, a na pariškom Salonu debitira svojim portretima 1855. godine. Slikareva specijalnost bili su aktovi i poluaktovi različitih alegorijskih likova (Psiha, Pandora, Saloma, Odaliska, Kupačica). Rjeđe je slikao povijesne kompozicije. Slavu mu donose i portreti, a radio je i brojne zidne slike (npr. u palači obitelji Vanderbilt u New Yorku, u Salonu pariške vijećnice i pariškom vrhovnom sudu). Slike mu se nalaze u muzejima u Amiensu, Auxerreu, Budimpešti, u Sjedinjenim Američkim Državama (New York – Metropolitan museum – slika *Graziella*), Gentu, Kopenhagenu.

- ²³ <http://dizbi.hazu.hr/object/view/2437> (pregledano 13. 2. 2018.)

- ²⁴ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k110437b/f22.image.r=hanzen> (pregledano 9. 2. 2018.)

- ²⁵ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k238978j/f1.image.r=hanzen?rk=21459;2> (pregledano 9. 2. 2018.)

- ²⁶ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k120049f/f22.image.r=hanzen?rk=85837;2> (pregledano 9. 2. 2018.)

- ²⁷ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5617140r/f6.image.r=hanzen> (pregledano 9. 2. 2018.)

- ²⁸ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1246330s/f5.image.r=hanzen> (pregledano 9. 2. 2018.)

- ²⁹ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1250051b.r=hanzen?rk=21459;2> (pregledano 9. 2. 2018.)
- ³⁰ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1249219b/f8.image.r=hanzen> (pregledano 9. 2. 2018.)
- ³¹ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k248053d/f13.image.r=hanzen> (pregledano 9. 2. 2018.)
- ³² <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7645909b/f2.item.r=hanzen.zoom> (pregledano 9. 2. 2018.)
- ³³ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k120056n/f23.image.r=hanzen?rk=64378;0> (pregledano 9. 2. 2018.)
- ³⁴ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k120076b/f12.image.r=hanzen?rk=42918;4> (pregledano 9. 2. 2018.)
- ³⁵ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6237357h/f29.image.r=hanzen?rk=21459;2> (pregledano 9. 2. 2018.)
- ³⁶ file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/1k8m3hbvpp89_20180227112937.pdf (pregledano 13.2.2018.)
- ³⁷ Dr FRANTA VALEŠ (bilj. 7), 4.
- ³⁸ <http://dizbi.hazu.hr/object/view/2437> (pregledano 13. 2. 2018.)
- ³⁹ ALEKSEJ ARSENJEV (bilj. 1), 50.
- ⁴⁰ Dr FRANTA VALEŠ (bilj. 7), 4.
- ⁴¹ N. N., Ruski slikar, *Narod*, 17 (1921.), 3.
- ⁴² ANTUN BAČE, Arhitektura Dubrovnika između dva svjetska rata, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, 148, 149, 411, 412.
- ⁴³ <http://dizbi.hazu.hr/object/view/2437> (pregledano 13. 2. 2018.)
- ⁴⁴ N. N., Izložba ruskog slikara A. Hanzena u Ullrichovom salonu, *Dom i svijet*, 21 (1920), 396, 397.
- ⁴⁵ IVO ŠIŠEVIĆ, Prisutnost stranih marinista u suvremenom slikarstvu, *Pomorski zbornik*, 13 (1975.), 435. Svojevrsna je zanimljivost podatak o otkupu slike na temu mjesečine na Solitudu i još tri Hanzenove marine onodobne čehoslovačke vlade za Hradčane, a Hanzena je preporučio arhitekt Jože Plečnik. Plečnik je dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća projektirao pregradnju Hradčana, a taj zahvat izveo je za češkog predsjednika Tomáša Masaryka, s kojim se i osobno poznao.
- ⁴⁶ ALU HAZU, Zagreb, Kartoteka likovnih umjetnika, Hanzen Aleksej, Popis izložbi
- ⁴⁷ Izložbe u salonu Ullrich pratila je živa korespondencija na njemačkom jeziku između Hanzena i Ullricha, gdje se čuvaju i popisi prodanih slika s cijenama. ALU HAZU, Zagreb, Arhiv Salona Ullrich, Korespondencija sa stranim umjetnicima.
- ⁴⁸ U Akademiji nauka izložio je svoje marine. N. N., Izložba slika Alekseja Hanzena, *Vreme*, 1031 (1924.), 4. Izložbu su posjetili kralj i kraljica, a slikar ih je proveo izložbom pojašnjavajući im svoj zanos koloritom Dalmacije, spoj mora i surovog kopna s povijesnim spomenicima. Izložba je također bila prodajna, a autor članka zaključuje sa žaljenjem što domaći slikari ne uživaju takvu naklonost publike. N. N., Izložba Jadranske straže, Lepote Dalmacije, kralj i kraljica posetili su juče izložbu A. Hanzena, *Vreme*, 1033 (1924.), 5.
- ⁴⁹ L.M. (LUCIJAN MARČIĆ), Umjetnički salon B. Weiss naslj., *Dubrovnik*, 29 (1923.), 2.
- ⁵⁰ N. N., Izložba slika, *Narodna svijest*, 19 (1924.), 4.
- ⁵¹ U kolovozu 1925. godine organizira u Buenos Airesu u Argentini izložbu marina, koju su likovna kritika i publika dobro prihvatile. IVO ŠIŠEVIĆ (bilj. 3), 437.
- ⁵² <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k120158q/f12.image.r=hanzen> (pregledano 21. 2. 2018.)
- ⁵³ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7650746n/f3.image.r=hanzen> (pregledano 21. 2. 2018.)
- ⁵⁴ NEVENKA BEZIĆ, Likovne izložbe Splita, 1885.-1945., Split, 1962., 15.
- ⁵⁵ IVO ŠIŠEVIĆ (bilj. 44), 433- 437.
- ⁵⁶ LUNAČEK (VLADIMIR), Izložba slika Alekseja Hanzena, *Obzor*, 255 (1920.), 1; S. (SLAVKO BATUŠIĆ), Izložba slika Aleksjeja Hanzena, *Jutarnji list*, 3126 (1920.), 6.; DR.P. Ausstelung Hanzen, *Zagreber Tagblatt*, 248 (1923.), 11.; K-Ć (A. KAURIĆ), Izložba slika Alekseja Hanzena. *Hrvatska metropola*, 5 (1926.), 1, 2.
- ⁵⁷ BEEN, Izložba umjetnika u Zagrebu, *Novo doba*, 247 (1922.), 2.
- ⁵⁸ IZIDOR KRŠNJAVI, Posljednje umjetničke izložbe, 6 (1926.), 156, 157. Kršnjavi i Hanzen su se poznavali što je jasno vidljivo iz pisma Marka Rašice upućenom u kolovozu 1923. godine Izidoru Kršnjavom u kojem navodi kako još nije posjetio Alekseja Hanzena i izručio mu Kršnjavijeve pozdrave. ALU HAZU, Zagreb, K-601/XIII.
- ⁵⁹ ALU HAZU, Zagreb, Kartoteka likovnih umjetnika, Hanzen Aleksej, Katalozi izložbi; na izložbama od 1920. godine najčešće su izložene marine, poput izložbe iz listopada 1926. (*Mlini, Lokrum, Gibraltar, Rio de Janeiro, ...*) i 1927. godine: *Scirocco, Jesenska bura, Gruška luka, Pogled na Lokrum, Dubrovačka luka*, ali ima i veduta poput slike *Leskovac*.
- ⁶⁰ JASNA GALJER, Likovna kritika u Hrvatskoj 1868-1951., Zagreb, 2000., 210, 211.
- ⁶¹ ROMA (JEROLIM MIŠE), Slikarske izložbe (Menci Celment Crnčić, Aleksej Hanzen i Vjekoslav Parač), *Književnik*, 5 (1929.), 185. Modernist Miše, koji je zazirao od dekorativnih elemenata, Hanzenu iznimno zamjera pretjerano iznošenje detalja u djelima: „Najsitnije uže na brodu, čavlići i svi detalji, koji mogu veseliti oko, sve je to uvijek zabilježeno pomno bez obzira na daljinu. Ni jedan kvadratni centimetar prostora nije pušten na miru, sve je načičkano milijonima valova i valića, škrapa i škrapica, pjene i pjenice, oblaka i oblačića i dramskih požarčića na nebu. Veselje je to za oko malene i velike djece.”
- ⁶² PETRA VUGRINEC, Menci Clement Crnčić, u: *Menci Clement Crnčić (1865.-1930.), Retrospektiva*, (ur. Petra Vugrinec), Zagreb, Galerija Klovićevi dvori, 2016., 7-39.
- ⁶³ SANJA ŽAJA VRBICA, Johann Seits, u: *Johann Seits (1887.-1967.)*, (ur. Antun Maračić), Dubrovnik, 2005., 8-15.
- ⁶⁴ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7650615r/f4.item.r=hanzen.zoom> (pregledano 23.2.2018.)
- ⁶⁵ N. N., Vystava obrazu od jadranskéhu moře, *Národní listi*, 35 (1934.), 3.
- ⁶⁶ F.M.F., Izložba naše pomorske historije, *Novosti*, 349 (1935.), 11.
- ⁶⁷ ALU HAZU, Zagreb, Kartoteka likovnih umjetnika, Aleksej Hanzen, Popis izložbi.
- ⁶⁸ N. N., Izložba slika Aleksija Hanzena, *Vreme*, 5344 (1936.), 2; N. N., Izložba ruskog slikara g. Hanzena, *Pravda*, 11534 (1936.), 8.
- ⁶⁹ MK (M. KATIĆ), Posljednja izložba Alekseja Hanzena, Udovica Hanzen govori o svom mužu umjetniku, *Novosti*, 315 (1938.), 10.